

Enantiodromia of (un)reality

PhD student HRISTU (HURMUZACHE) Nicoleta
"Dunărea de Jos" University of Galați, Romania

Abstract: *This paper aims to analyse the auctorial way of outlining the temporary unreality in Max Blecher's work, which gradually changes its dystopian coordinates, regaining its original status of primary reality, an assumed blamed and accepted one. Using Carl Gustav Jung's psychoanalytical grid, the enantiodromia of the work can be proved to exist, a principle in which opposites enter an unpredictable game of pole reversal. The psychoanalysed text is an excerpt from the novel „Vizuina luminată” when the police dogs rise against their owners. The critical analysis follows the parable of the human existence translated into psychoanalytical language, where the characters and symbols reveal the ability of the discharged contents of answering the moral censorship at the unconscious level. The next step is the identification of those antithetic forces that lose their energy straining to rectify what has been denied or rejected. Thus, any exacerbated tendencies of the self will be retaliated with visionary acts aiming to re-establish the psychic order, Max Blecher's text bringing the novelty and the playfulness of the alternative worlds.*

Key words: *enantiodromia, unconscious, discharge, psychic order, psychic compensation.*

Scriitorul este un alchimist al materiei verbale și prin forța logosului construiește universul utopic, reinventând realități posibile în care eul auctorial evadează, creează și își asumă o existență alteră, își verifică posibilitățile de metamorfozare, se substituie temporar identităților fantasmatică, dobândește un destin condiționat de impulsul reveriei și, deci, se subscrie simbolicului, încearcă experiențe limită capabile să producă dezordinea psihică sau, dimpotrivă, să restabilească un echilibru al ființei.

Proza lui Max Blecher se află sub semnul unei astfel de stereotipii, după cum afirmă și autorul în deschiderea romanului debut, *Întâmplări în irealitatea imediată*, în sensul în care lumile ficționale se stratifică, se multiplică și interferează în consens cu o criză identitară evidentă.

„În clipa următoare identitatea mea se regăsește, ca în acele vederi stereoscopice unde cele două imagini se separă uneori din eroare și numai

când operatorul le pune punct, suprapunându-le, dau deodată iluzia reliefului." [Max, Blecher, 2014:5]

Fie că este vorba despre o cvadratură a imaginarului stratificat în Lumea inteligibilă, *Theatrum mundi*, Infernul, Purgatoriul [Anca, Chiorean, 2015], fie despre o tridimensionalitate în care lumea este scindată, este „exterioară și interioară în același timp” [Doris, Ștefănescu, 2017:217] și coexistă cu o lume „a intervalului, un intermundiu a cărui distanță e invizibilă” [*idem*], persoana reală, ca imagine a contingentului, are un corespondent în imaginea personajului abstract, locuitor al irealității imediate. Extrapolând această disociere a toposurilor și a identităților, textul literar poate fi descifrat într-o grilă psihanalitică unde realitatea corespunde conștientului guvernat de instanța Eului, iar irealitatea corespunde inconștientului al cărui centru identitar este Sinele.

Aplicând o interpretare psihanalitică din perspectiva lui Carl Gustav Jung se poate demonstra enantiodromia i (realității) în cazul scriitorului românesc, definind o lege a compensării psihice prin care contrastele intră într-un joc imprevizibil al inversării polilor. Această surprinzătoare răsturnare de situație dezvăluie capacitatea autorului de a concepe trama romanului într-o manieră ludică, în stilul unei metaficțiuni *à rebours* prin care se deconstruiește o realitate pentru a se institui o altă ordine și existență, cea a irealității reconstruite imagistic. Textul supus analizei este o secvență din romanul postum *Vizuina luminată* (1971), cea a revoltei câinilor polițiști împotriva propriilor stăpâni, secvență pe care criticul Nicolae Manolescu o plasa în categoria literaturii „political fiction” [Nicolae, Manolescu, 751]. Fragmentul este precedat de o lămurire din partea naratorului-personaj care plasează întâmplarea în sfera bizareriei, ocolind orice tangențe cu normalitatea:

„vreau să vă povestesc [...] anumite fapte care s-au petrecute curând în marginea orașului, pe drumul acela pustiu unde de obicei nu se întâmplă nimic, fapte cu totul surprinzătoare și extraordinare.” [Max, Blecher, 2014: 342]

Imprevizibilul și stranietatea vor fi dominantele acestei întâmplări, mai ales că spațiul ales este unul cu predilecție binevoitor, fiind refugiul diurn/nocturn al eroului blecherian care obișnuiește să vină aici pentru odihnă sau pentru a se delecta cu lectura unui ziar. La capătul orașului, zidul dărăpănat, drumul prăfuit, gropile, salcâmul înalt ca o umbră dominatoare, pietrele enorme, peisajul pustiu sunt reperele unei lumi ascunse, o lume dincolo de lume pe care protagonistul o descoperă în peregrinările sale. Este o lume care există dintotdeauna și care, infiltrată în centrul lumii, are forța nu numai de a

restabili o armonizare a energiilor, ci și de a le schimba direcția de manifestare. Acest topos simbolic ascunde o lume aparițională, abia intuită, care se arată doar celui care știe să privească și să fie capabil să se lase în voia unei chemări a locuibilului.

Așadar, întâmplarea prezintă un aspect al cotidianului, înființarea unei secții de câini polițiști care erau supuși unui antrenament riguros pentru a prinde răufăcătorii. Până în acest moment al narațiunii nu este nimic care ar putea trezi susceptibilitatea lectorului și ar putea trăda vreo urmă a nefirescului. Însă, exercițiile de dresaj, care arată performanțele acestor câini, revoluționează imaginea societății, semn că inevitabilul este pe cale să irupă în această realitate. Pe lângă un comportament suspicios de agil (se cățarau pe garduri, detectau urmele prin miros și auz ascuțit, dovedesc ferocitate în atacurile simulate), acești câini primesc o distincție bizară, șepci cu insigne de polițiști și uniforme cu inițialele brodate cu fir de aur, P.S. (Poliția Secretă). Acestor personaje animaliere li se alocă un rol important, devenind embleme ale disciplinarității și ale actelor justițiare într-un mediu citadin în care pericolul, practic, este inexistent. Exagerarea polițiștilor de a pregăti exemplar acești câini, supunerea vădită a animalelor, relația om-câine de natură extrasenzorială, distincțiile neobișnuite primite de aceste apariții canine, toate sunt semne care indică revelația irealității ascunse. Vestimentația neobișnuită reprezintă un indiciu că în banalitate poate zace esența unei realități lăuntrice, mult mai autentică decât cea rezervată cotidianului. Așadar, Max Blecher valorifică în proza sa, dar mai ales în secvența de față, o estetică a cotidianului prin care tot ceea ce este comun nu rivalizează cu necunoscutul, știutul cu neștiutul, ceva-ul cu nimicul. Pur și simplu, autorul înțelege prin vizualizarea și conceptualizarea insignifiantului o lărgire a sferei esteticului în sensul în care realitatea nu concurează cu irealitatea, nu este antagonică, ci dimpotrivă îi este complementară. Irealitatea este o prelungire firească a realului în viziunea lui Max Blecher, iar granița dintre cele două planuri este aproape imperceptibilă, pentru că atât contingentul, cât și iluzoriul sunt fețe ale aceleiași realități, privite dinspre exterior către interior și dinspre lăuntric către afară. Ambivalența toposului ajunge să se uniformizeze treptat și să capete o singură direcție de manifestare, întrucât fiecare lume tinde să pătrundă și să invadeze subtil cealaltă lume prin câte un detaliu aparent nesemnificativ. De exemplu, irealul este devoalat prin atipicul acestei situații la postul de poliție, prin cazuistica stranie a câinilor care par să împrumute din comportamentul tipic uman (îmbrăcăminte în primă instanță). Așadar, planurile se întrepătrund, se suprapun, se unifică atât de

mult, astfel încât cititorul este prins în capcana iluzoriului, fiind cu un pas în realitatea prezentului și cu un pas în irealitatea proiectată imagistic.

Neobișnuitul acestor apariții canine se amplifică o dată cu prezentarea unui cod prin care comunică: „prin mici lătrături, prin ușoare zgârieturi în lemnul cuștilor, prin lovituri discrete în pereți, care desigur că aveau toate un sens ascuns.” [Max, Blecher, 2014:343]

Momentele de relaxare în libertate se transformaseră în reuniri destul de suspicioase, bucuria jocului fiind înlocuită treptat cu un complot vizibil între grupuri: „se adunau câte 2, 3 și își uneau boturile, conversând parcă misterios cu mici gemete.” [*idem*] Revolta izbucnise într-o zi când li se dă porția de mâncare și câinii se năpustiră asupra gardienilor, transformându-i în simpli prizonieri. Următorul gest barbar este marcat de cucerirea birourilor și închiderea celorlalți polițiști, aplicând întocmai tot ceea ce au fost învățați să facă la orele de dresaj: „culcară la pământ pe toți polițiștii și, încolțindu-le armele, le scoaseră din buzunare și îi dezarmară.” [Max, Blecher, 2014:345]

În acest moment, câinii încep să-și asume o existență umană, simulând un destin prefabricat prin furtul de identitate de om al legii. Câinii se folosesc de cătușe pentru a imobiliza prizonierii sau îi atacă neașteptat, urmând să-i târască în cuști. Devastează în curând măcelăriile, revolta câinilor instaurând un haos în cadrul orașului și instigând la furturi și spargerii. Ceea ce atinge paroxismul acestei glorie a lumii animale este ingratitudea câinilor de a pune stăpânire pe universul uman și de a adopta un trai mult prea grosier pentru statutul pe care îl ocupau odinioară: „zăceau tolăniți pe sofale și pe jos, îmbuibați cu mezeluri, îngrășați, deveniți leneși și nepăsători.” [Max, Blecher, 2014:346]

Această parabolă a reacțiunii dezvăluie în mod parodic imaginea unei societăți în declin în care principiile imorale sunt încălcate, iar legea nu mai reprezintă o prioritate. Abuzul de putere, manipularea orașului prin teroare, hoția, parvenitismul, existența parazită sunt coordonatele universului citadin dezumanizat. Însă, orice haos existențial își cere reversul și criza va fi înlocuită cu ordinea inițială, ca un reflex al circularității general valabile.

Dacă scriitorul Max Blecher urmărește cu multă minuțiozitate această transformare canină, sporind atenția prin tehnica focalizării lente, care dezvăluie, în definitiv, o *paratopie* surprinzătoare, răsturnarea de situație este *ex abrupto*. Rapiditatea cu care se desfășoară consecințele acestei întâmplări anticipează o acumulare conflictual-dramatică pusă sub pecetea tragicului.

Revolta este înăbușită și o delegație de cetățeni reușește să restabilească ordinea, urmând ca acești câini polițiști să fie pedepsiți exemplar - moartea prin strangulare lângă zidul dărăpănat. Locul evaziunii din real se transformă într-

un topos damnat, blestemat, maladiv. Imaginea scabroasă a leșurilor persistă în mintea eroului blecherian care nu încearcă să dezlege misterul acestei întâmplări, însă o cataloghează drept o consecință dură a unui comportament neasumat sau asumat numai pe jumătate:

„Erau înșirați de-a lungul zidului, spânzurați pe niște bârne cu scobituri și găuri prin care erau trecute frânghiile. Toți câinii erau îmbrăcați în frumoasele lor haine albe și cu șepcile de polițist pe cap, însă având inițialele de firet PS smulse, probabil ca un simbol al degradării lor.” [Max, Blecher, 2014:347]

Acest episod narativ dezvoltă simbologia teriomorfă, animalul în general fiind corelat cu instinctul, cu o formă a energiei vitale. În cazul de față, câinele nu este nici animal psihopomp, nici „erou civilizator, strămoș mitic, simbol al forței sexuale” [Jean, Chevalier, I, 1993:326], ci desemnează un „instinct domesticit” [Étienne, Perrot, 2015:146], o energie care este asimilată de psihicul uman. Însă, instinctul nu trebuie înțeles ca un semn al inferiorității umane, ci dimpotrivă activarea acestui reflex presupune o dinamică a aparatului psihic și, deci, o comunicare între conștient și inconștient, între Eu și Sine, între persoana reală și personajul abstract.

Carl Gustav Jung spunea că „Aspectul teriomorf nu înseamnă nici pentru primitiv, nici pentru inconștient o diminuare valorică, căci într-o anumită privință animalul este superior omului.” [C. G. Jung, 9/1, 2014:259], în sensul unei ancorări totale în realitate, ignorând fundamental inconștientul. Aplicând diagrama funcțiilor ectopsihice acestei secvențe narrative, se va dovedi în ce măsură Eul/ persoana reală răspunde Realului în care este ancorat. Senzația, gândirea, simțirea și intuiția sunt funcțiile dispuse în formă de cruce, fiecare fiind componenta unei perechi de contrarii. Traducerea simbolului canin în limbaj psihanalitic este intuiția, așadar energia care i se opune este senzația. Perechea de contrarii senzație-intuiție este echivalentă, în textul blecherian, cu acel cuplu sinistru oameni polițiști-câini polițiști unde se proiectează un câmp de forțe care încearcă să domine fie în planul conștientului, fie în planul inconștientului. Revolta câinilor polițiști este o apariție bruscă în inconștient, așadar funcția valoric inferioară este intuiția. În termenii lui Carl Gustav Jung, „Funcția valoric inferioară este întotdeauna asociată cu un aspect arhaic al personalității [...] (este) ca o rană deschisă” [C. G. Jung, 18/1, 2014:38]. Funcția secundară este ceea ce-i lipsește conștiinței.

Intuiția este „un fel de percepție, care, de fapt, nu este transmisă prin simțuri, ci mai mult prin inconștient” [*ibidem*, 32]. Lipsa intuiției din sfera

conștiinței este redată simbolic în planul inconștientului prin imaginea teriomorfă care arată un semnal de alarmă la nivelul psihicului, marcând o tensiune iminentă. Este funcția eliberatoare, salvatoare care compensează, completează și balansează funcția principală, senzația. Însă, o expunere îndelungată a simbolului în planul inconștientului va declanșa o homeostazie, o autoreglare la nivelul aparatului psihic. Așadar, se instituie enantiodromia, când contrariile își vor schimba sensul și vor trece în starea opozantului său. Are loc o reconciliere a contrariilor prin transferul de energie dinspre inconștient către conștient.

Revenirea la realitate, la conștiință, este marcată în textul blecherian de înăbușirea revoltei canine și de restabilirea unei ordini firești în care umanul recâștigă dominația asupra figurii animalice. În acest stadiu al psihicului, senzația va fi funcția valoric inferioară, iar dispariția câinilor nu echivalează cu o distrugere a funcției intuiției, pentru că moartea nu înseamnă neapărat o finalitate existențială, ci mai curând o renaștere. De fapt, moartea este percepută la nivel psihanalitic ca o trecere într-o altă etapă evolutivă, marcând plasarea ființei umane într-un alt ciclu ontologic prin călătorie spirituală. Carl Gustav Jung dezvoltă conceptul de inconștient teoretizat de Sigmund Freud și îl corelează atât cu devenirea subiectivă a individului (inconștient personal), cât și cu istoria obiectivă a umanității (inconștientul colectiv). Așadar, moartea trupului ține de o desprindere definitivă de contingent, pentru ca sufletul (anima) să fie inițiat în irealitatea permanentă. În cazul actului artistic, moartea este simbolică și se traduce drept o asumare a stadiului complexual, urmată de o remediere a dezordinii psihice. Asumarea propriu-zisă presupune conștientizarea laturii lăuntrice, adică a manifestărilor inconștientului, iar gestul reparator presupune acționarea într-un sens teleologic. Psihicul uman funcționează în limitele unui echilibru continuu, iar această armonizare a ființei este întreținută doar dacă se ține cont de semnalele pe care le transmite inconștientul, astfel ignorarea acestor impulsuri duce către patologic.

Sintetizând, secvența narativă din romanul lui Max Blecher dezvoltă un conflict între Eu și Sine prin care conștiința/ realitatea este privată de funcția intuiției, pentru că aceasta se manifestă în mod alegoric în planul inconștientului prin simbolistica teriomorfă. Însă, perturbarea psihică (revolta canină) este anihilată sau depășită printr-o reinstaurare a ordinii inițiale (înăbușirea revoltei).

Intuiția este asimilată, conștientizată și încadrează profilul auctorial în tipologia oamenilor intuitivi, a căror privire „doar atinge lucrurile- ei nu privesc exact într-acolo, mai degrabă luminează lucrurile, absoarb în sine toată

abundența lor, iar din multitudinea a ceea ce este perceput la periferia câmpului vizual, apare un anumit punct- aceasta este presimțirea.” [C. G. Jung, 18/1, 2014:35] Încadrarea psihologică oferă prilejul de a înțelege funcționarea psihicului uman prin prisma fantasmagoriilor și a resurselor inepuizabile ale imaginației active concretizate într-un act artistic. În mod evident, selecția acestor proiecții imaginative și situații absurde care depășesc sfera realității vorbesc de la sine despre activitatea intensă, bogată și prolifică a inconștientului creator.

Enantiodrimia este un proces firesc în devenirea oricărei ființe, însă când acesta se manifestă în sfera artistică devine o lege universală. Enantiodromia specifică lui Blecher pornește de la o conceptualizare mai extinsă și anume de la echivalența realitate - vis. De-a lungul celor trei romane (*Întâmplări în irealitatea mediată, Inimi cictrizate, Vizuina luminată*) eroul blecherian, alter-ego-ul autorului, este un *homo bulla* care tranzitează toposurile, le explorează dincolo de concretețea lor, le asimilează metafizica obiectuală atât de mult, încât ființa se contaminează cu atmosfera locului. Atât planul realității, cât și planul irealității sunt resimțite ca o similaritate, iar marea dramă a personajului este aceea de a nu le putea delimita foarte clar: „Este cred același lucru a trăi sau a visa o întâmplare și viața reală cea de toate zilele este tot atât de halucinantă și stranie ca și aceea a somnului. ” [Max, Blecher, 2014:241] Așadar, personajul lui Max Blecher caută cu orice preț să certifice existența unui paralelism al existențelor care ar corespunde, de fapt, antinomiei identitate-alteritate. Această alteritate obsesivă (identitatea lăuntrică, Sinele psihologic), alteritate căutată la nesfârșit de către personajul-narator este o fațetă a Eului care poate fi vizualizată doar temporar, prin activarea sistemului oniric. Enantiodromia este funcțională între aceste repere ale fanteziei creatoare prin care toposurile sau identitățile concurează, se suprapun, își împrumută proprietățile și se transformă în reversul lor. Continua metamorfoză identitară revelează devenirea personală, căci un Ego stagnant, încătușat în contingent riscă să se alieneze.

Revenind la secvența analizată anterior pusă sub semnul unei enantiodromii evidente, se observă simbolistica recurentă om-câine-om, trădând o tendință a inconștientului de a fi acceptat de conștient. Prin efectul schimbării antagonice se realizează o armonizare a forțelor, o autoreglare ce „caută neîncetat să mențină echilibrul între tendințe contrarii, urmându-și totodată procesul creșterii și dezvoltării.” [Anthony, Stevens, 1996:85]

Maturizarea în sine este un proces universal prin capacitatea omului de a-și contura personalitatea completă, dar în aceeași măsură este un proces individual prin care fiecare ființă se particularizează și recurge la modalități

diferite de a atinge complenitudinea. Autorul Max Blecher își rescrie istoria personală în opera literară, iar enantiidromia devine resortul acestei deveniri subiective. Se poate spune și în cazul scriitorului român că „Alternanța sau experiența de a fi pe rând în puterea fiecăruia dintre contrariile unei perechi este semnul unei treziri a conștiinței.”[Andrew, Samuels; Bani, Shorter; Fred, Plaut, 2014:61]

În concluzie, o ancorare profundă în cotidianul existenței va determina o exacerbare a Eului și totodată o ignorare a părții lăuntrice, a Sinelui, însă orice tentință exacerbată este reflectată în planul inconștientului sub forma vizionarismului auctorial. Textul lui Max Blecher dezvăluie ludicitatea lumilor alternative, realitate/ irealitate imediată, cea din urmă având rolul de a atenua conflictul instalat la nivelul psihicului și de a restabili ordinea. Enantiidromia imaginarului reflectă în mod vizibil atracția polilor și predispoziția energiilor de a trece într-un stadiu evolutiv/ involutiv, marcând dinamica psihicului uman care impune un echilibru permanent al ființei.

Bibliografie:

- Blecher, Max, *Întâmplări în irealitatea imediată. Inimi cicatrizate. Vizuina luminată*, Editura Aius, Craiova, 2014.
- Samuels, Andrew; Shorter, Bani; Paut, Fred, *Dicționar critic al psihologiei analitice jungiene*, Editura Herald, București, 2014.
- Carl Gustav, Jung, *Opere complete*, vol. 9/1, *Arhetipurile și inconștientul colectiv*, Editura Trei, București, 2014.
- Carl Gustav, Jung, *Opere complete*, vol. 18/1, *Viața simbolică*, Editura Trei, București, 2014.
- Chevalier, Jean; Gheerbrant, Alain, *Dicționar de simboluri*, volumul I, Editura Artemis, București, 1993.
- Chiorean, Anca, *Patru dimensiuni reale în irealitatea imediată. Eșeu despre stratigrafia imaginarului blecherian*, Editura Avalon, Cluj-Napoca, 2015.
- Perrot, Étienne, *Visele și viața*, Editura Nemira, București, 2015.
- Stevens, Anthony, *Jung*, Editura Humanitas, București, 1996.